

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2207

2208

2209

84

Z-66

2011

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ ՄԵՂՈՒԻ

84

2-66

ԳԼՕՏ ԿԷՕ

uy

ԳՈՐԾ

ՎԻԿԹՈՐ ՀԻԿՕՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԽԱՉԻԿ ՕՏԵԱՆ

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾՈՎ ՀԱՆԳԵՐՁ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ԱՍՏԵ ԱԼԹԵ ՃԱՄԼԵ ԽԱՆ

(1872)

2003

532

2081

39

4

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

Հետեւեալ նամակը որուն բնագիրը
Գլօտ Աէօն առաջին անգամ հրատարակող
Ռըվիւ Տը Բառի անուն պարբերական հան-
դէսին գրասենեակը պահված է, Գլօտ Աէօի
ասին տպագրութեանց հետ հրատարակված
է ի մեծ պատիւ գործոյս հեղինակին :

Տիւն. քէրք 30 Յուլիս 1834

Պարօն Խմբագիր Ռեւիւ- Տը Բառի

Վիկթօր Հիւկօի Գլօտ Աէօն զոր ամ-
սոյս 6 թուականով թերթերնուդ մէջ
հրատարակած էք, մեծ դաս մըն է : Օդ-
նէցէք ինձի, կ'աղաչեմ, որպէս զի ան-
կէ օգուտ քաղել տանք :

Աղաչեմ զձեզ, Տրանսայի մէջ

որչափ պատգամաւոր կայ նէ՛ քարեհա-
 ճեցէք այնչափ օրինակ աղկէ իմ ծախ-
 քովս տպել տալու և ամենայն ճշդու-
 թեամբ անոնց իւրաքանչիւրին մէկ մէկ
 հատ հասցընելու :

Պատիւ ունիմ Ձեզ ողջունելու

ՇԱՌԼ ԳԱՌԼԻ՛՛՛՛ Վահագն

ԳԼՈՏ ԿԷՕ

Եօթ կամ ութ տարի կայ որ Բարիդի
 մէջ կը բնակէր Գլօտ կէօ անուն աղքատ
 գործաւոր մը : Իրեն հետ կ'ապրէր աղջիկ մը՝
 որ իւր հոմանոյշն էր , եւ դաւակ մը այն
 աղջիկէն : Իրերն ինչպէս որ են այնպէս կը
 պատմեմ , ընթերցողին թողլով եղելութիւն-
 ներէն յառաջ եկած բարոյականը քաղել :
 Գործաւորը կարօղ , յաջողակ , խելացի էր .
 դաստիարակութեան կողմանէ խիստ տկար ,
 բնութեան կողմանէ խիստ հզօր . կարգալ
 չէր գլտէր եւ մտածել գիտէր : Զմեռ մը ,
 գործ չը գըտաւ : Ոչ կրակ կար ոչ հաց խըր-
 ճիթին մէջ : Մարդը , աղջիկը եւ աղան կը
 մըսէին ու անօթի էին : Մարդը գողցաւ :
 Զը գիտեմ ինչ գողցաւ , չը գիտեմ ուսկից
 գողցաւ : Իմ գիտցածս սա է որ այս գողու-
 թեան արդիւնքն եղաւ երեք օրուան հաց ու
 կրակ կնոջն ու աղուն համար եւ հինգ տա-
 րի բանտարկութիւն մարդուն համար :

Մարդը Գլէոփօի բանտը դրկեցին իր
 պատժոյն յատկացեալ ժամանակը անցունե-
 լու համար : Գլէոփօ արբայարան մըն էր՝ նը-
 կուղ ըրին . մենաստան մըն էր՝ խշտեակ ը-

րին . խորան մըն էր՝ պատժարան ըրին : Երբ
 յառաջդիմութիւն կըսենք՝ մարդիկ կան որ
 այսպէս կ'ըմբռնեն ու կը գործադրեն զայն :
 Ահա այսպէս կը մեկնեն մեր արտասանած
 բառերը :

Շարունակենք :

Մարդը հոն հասաւ չը հասաւ զիշերը
 դնտան՝ ցերեկը աշխատարան դրին : Ինչ որ
 կը պարտաւեմ՝ աշխատարանը չէ այն :

Գլօտ կէօ , սակաւ յառաջ պարկեշտ
 գործաւոր , այնուհետեւ գող աւազակ . աղ-
 նիւ ու լուրջ կերպարանքով մէկն էր : Բար-
 ձրը ճակատ մ'ունէր որ, դեռառոյգ թէպէտ ,
 այլ կնճիռներ ունէր վրան . մէկ քանի մոխ-
 րագոյն մազեր սեւ խոպոպիքներուն մէջ կոր-
 սրված . բարեձեւ յօնից կամարացը ներքեւ
 խորասուզեալ եւ անուշ աչքեր . ոնգունք
 բացեալ , կզակը դուրս ցցված , շրթունքն
 արհամարհոտ : Գեղեցիկ գլուխ մըն էր : Պի-
 տի տեսնելի հիմա թէ ինչ ըրաւ ընկերու-
 թիւնն այդ գլուխը :

Գուն ուրեք կը խօսէր , քիչ անգամ
 շարժում կընէր . բոլոր իր անձին մէջ խը-
 րոխտ քան մ'ունէր եւ որ ուրիշները իրեն
 կը հնազանդեցընէր . մտախոհ , աւելի ծան-
 րաբարոյ՝ քան թէ վշտահար : Այլ սակայն

չատ միշտ քաշած էր :

Գլօտ Աէօի փակված բանտին մէջ գործարանաց վերատեսուչ մը կար . բանտերու յատուկ տեսակ մը պաշտօնեայ , որ միանգամայն բանտապանի մ' ու վաճառականի մը կը նմանի . որ միահաղոյն բան մը կ'ապսպրէ գործաւորին ու սպառնալիք մը կընէ բանտարկեալին . ձեռքդ կուտայ աշխատութեան գործին ու շղթայն օտքդ կ'անցունէ : Իսկ մեր վերատեսուչը իր տեսակին մէջ տեսակ մըն էր դարձեալ . կարճ խօսող , բռնաւոր , իր գաղափարներուն ծառայող եւ միշտ իր իշխանութիւնը բանեցընօղ մէկն էր . ասկից զատ , ի պատեհ ժամանակի , լաւ ընկեր , լաւ իշխան , նաեւ ուրախ դուարթ եւ վայելուչ կատակներ ընօղ էր . աւելի դաժան քան թէ խիստ . մարդու հետ չ'էր տրամաբանէր եւ ոչ իսկ ինք իրեն հետ . անտարակոյս բարի հայր մ' ու բարի ամուսին մըն էր , որն որ պարտականութիւն մըն է եւ ոչ առաքինութիւն , մէկ խօսքով չար չէր , գէ' չ էր : Այն մարդիկներէն էր որոնք ոչինչ ունին թրթռական կամ առածըգական , որոնք անշարժ հիւլէներէ բաղադրուած են , որոնք չեն հնչեր ոչ մէկ գաղափարի բաղիւման , ո'չ մէկ զգացման շօշափման : որոնք

սառուցեալ բարկութիւններ, մթապատ ու-
 խեր, առանց յուզման զայրոյթներ տնին,
 որ առանց տաքնալու կը բորբոքին, որոնց
 ջերմութեան կարօղութիւնը ոչինչ է, եւ
 որոնք կարծես թէ յաճախ փայտէ շինված
 են, որոնց մէկ ծայրը կը վառի իսկ միւս
 ծայրը պաղ է: Այս մարդուն բնաւորու-
 թեան գլխաւոր եւ տրամանակիւն գիծը կա-
 մակորութիւնն էր: Եր կամակորութեան
 վրայ կը պարծենար եւ ինքզինքը Նաբօլէօնի
 հետ կը բաղդատէր: Ասի լո՛կ տեսարանու-
 թեան մէկ երեւոյթն է: Խել մը մարդիկներ
 կան, որոնք ասկէ կը խաբւին եւ հեռուէն
 կամակորութիւնը կամեցօղութիւն կը համա-
 րին եւ ճրագը աստղ: Ուստի՝ երբ այս մար-
 դը անգամ մը իջէ ուղղէր գէպ այ-
 լանդակ բան մը՝ բարձրագրլուխ եւ մա-
 ցառները առաթուր կոխելով կ'ընթանար այն
 անհետիւտ բանին մինչեւ ծայրը: Առանց
 խելք ունենալու յամառիլը յիմարութիւն է
 անբանութեան խառնրված: Հետեւանքը եր-
 բեմն մեծ կըլլայ: Ընդհանրապէս երբ մաս-
 նաւոր կամ ընդհանուր աղէտ մը մեր վրայ
 կը փլչի, եթէ անոր գետնատարած բեկոր-
 ներէն քրննենք ինչ կերպով շինված ըլլալը,
 գրեթէ միշտ կը համոզվինք որ կոյր զկու-

րայն շինված է ապիկար ու յամառ մարդու մը ձեռքով, որ իր վրայ համարում ունի ու ինքզինքին հաւնած է : Անն աշխարհիս մէջ այս տեսակ սղտիկ յամառեալ աբարածներ, որ կը կարծեն թէ մէյմէկ նախախնամութիւններ են իրենք :

Աւասիկ ուրեմն ինչ տեսակ մարդ էր Քլէոփոի կեդրոնական բանափն գործարանաց վերատեսուչը : Աւասիկ ինչէ շինված էր այն կայծահանը, որով ընկերութիւնը ամէն օր բանտարկեալներուն վրայ կը դարնէր՝ անոնցմէ կայծ հանելու համար :

Այս տեսակ գայլախաղներէ այսպիսի կայծքարներով հանված կայծը շատ անգամ հրդեհներ կը յարուցանէ :

Ըսինք արդէն որ երբ Քլօտ Աէօ Քլէոփօ հասաւ գործարանի մը մէջ հաստատուեցաւ ու վրան թուանշան դրվեցաւ : Գործարանին վերատեսուչը տեսակցեցաւ իրեն հետ . բարի գործաւոր մը ըլլալը ճանչցաւ եւ աղէկ աչքով նայեցաւ «նոր» : Աերեւայ թէ նաեւ օրին մէկն ալ, մէկ աղէկ ժամանակին ու Քլօտ Աէօն խիստ տխուր տեսնելով, վասն զի այս մարդը միշտ կը մրտածէր անոր վրայ զոր էր կը կոչէր, պատմեց անոր ուրախալի եւ ժամանակ ան-

ցունելու՝ կերպով ու նաեւ զանի մխիթա-
րելու համար, թէ այն թշուառ աղջիկը
բող էր եղեր: Քլօտ հարցուց պաղ կերպով
թէ տղան ինչ էր եղած: Մարդ չ'էր գիտէր
ինչ ըլլալը:

Քանի մ'ամիս վերջը Քլօտ ընտելացաւ
բանտին օդին եւ կարծես թէ ա'լ բանի մը
վրայ չ'էր մտածէր: Նր բնութեանը յա-
տուկ խիստ պարզութիւն մը ամէն բանի
յաղթեր էր:

Գրեթէ նոյնչափ ժամանակի մէջ Քլօտ
բոլոր իր ընկերներուն վրայ եղական իշխա-
նութիւն մը ստացեր էր: Նրբեւ թէ տեսակ
մը դաղանի դաշնադրութիւն ըրած ըլլային,
եւ առանց մէկը եւ ո'չ իսկ ինք գիտնալու
թէ ինչու համար, բոլոր այս մարդիկը իրեն
խորհուրդ կը հարցընէին, անոր մտիկ կընէ-
ին, անոր վրայ կը սքանչանային եւ անոր
ըրածներուն կը հետեւէին որն որ սքանչաց-
ման վերջին ծայրն է: Բոլոր այս անհնա-
զանդ արարածները իրեն հնազանդ ունենա-
լը պզտիկ փառք մը չ'էր: Այս իշխանու-
թիւնը առանց ինք մըտքէն անցընելու ե-
կած էր իրեն: Այս բանս իր աչքերուն մէջ
ունեցած նայուածքէն յառաջ եկած էր:
Մարդուս աչքը պատուհան մըն է ուսկից

գլխուն մէջ մտնող ու ելնող խորհուրդները
կը տեսնուիին :

Կի՛ր գաղափար ունեցող մարդ մը
գաղափար չ'ունեցող մարդոց մէջ եւ անա-
քիչ ժամանակէն , ու անդիմադրելի ձգողա-
կան օրէնքով մը բոլոր խաւարեալ ուղեղ-
ները խոնարհաբար եւ սքանչանալով լուսա-
ճաճանչ ուղեղին բոլորտիքը շրջան կ'ընեն :
Մարդիկ կան որ երկաթ են , մարդիկ ալ կան
որ մազնիս են : Գլօտ մազնիս էր :

Արդ՝ հաղիւ երեք ամսուան մէջ Գլօտ
գործարանին հողին , օրէնքն ու կարգ կա-
նոնն էր եղած : Բոլոր այն սլաքները իր
ժամացոյցին վրայ կը դառնային : Ժամանակ
ժամանակ ինք ալ պէտք էր տարակուսէր
թէ արդեօք թագաւոր էր չէ՛նէ՛ բանտարկ-
եալ : Տեսակ մը Պաա էր իր կարտինալներ
բուն հետ գերի ընկած :

Եւ խիստ բնական հակադարձութեամբ
մը որոյ ազդեցութիւնն ամեն օրեք կը
տեսնուի , բանտարկեալներէն սիրեալ՝ բան-
տապահները կ'ատէին զինքը : Ասի միշտ
այսպէս է : Ժողովրդական մարդ մը միշտ
առօղներ կ'ունենայ : Սարուկներուն սէրը
միշտ կը կրկնապատկէ տէրերուն ատելու-
թիւնը :

Գլօտ Աէօ շատ ուտող մէկն էր : Ասի
իր կազմութեան մէկ մասնաւոր պարագայն
էր : Այն տեսակ ստամոքս մը ունէր սր
երկու հասարակ մարդոց օրվան կերածով-
նին հազիւ կը կշտանար : Պարօն տը ֆօդատիլ-
լա այս տեսակ ախորժակ մը ունէր եւ ա-
նով կ'ուրախանար . բայց հինգ հարիւր հա-
զար ոչխար ունեցող Սպանիացի դուքսի մը
համար ինչ որ ուրախութեան առիթ մըն է ,
անի գործաւորի մը համար ծանր բեռ մըն է
եւ բանտարկեալի մը համար դժբաղդու-
թիւն մը :

Գլօտ Աէօ , ազատ իր խրճիթին մէջ ,
բոլոր օրը կ'աշխատէր , չորս լիտր հաց կը
շահէր ու կ'ուտէր : Գլօտ Աէօ , բանտին մէջ
բոլոր օրը կ'աշխատէր ու իր աշխատութեան
վարձք անսխալօրէն կերպով մէկ ու կէս լիտր
հաց եւ չորս ունկի միս կընդունէր : Արեւի
չ'էր որ իր բաժինէն տրամ իր աւելի ընդու-
նէր : Արդ՝ Գլօտ ամէն ատեն անօթի էր Գը-
լէսօի բանտին մէջ :

Այլ միայն թէ անօթի էր : Խօսքն ան-
գամ չ'էր ընէր : Եր բնութիւնը այսպէս էր :

Օր մը Գլօտ իր խեղճ ու կրակ ուտե-
լիքը կըսէր հատուցեր ու գործի սկըսեր
էր կարծելով որ աշխատանքը անօթութիւ-

նը մոռցընել պիտի տայ : Միւս բանտարկեալները ուրախ զուարթ կերակուրնին կ'ուտէին : Գեղնած , ճերմակ , տկար երիտասարդ մը եկաւ քովը : Ձեռքը դանակ մը եւ իր բաժինը կար որուն գեռ չէր դպած : Հոն Գլօսին քով սաքի վրայ կայնած էր խօսիլ ուղող ու չը համարձակող մարդու մը գէմքով : Ս.յս մարդը եւ իր ձեռքի հացն ու միտը կը նեղէին զԳլօտ : — Ինչ կ'ուզես , ըսաւ վերջապէս խստիւ : — Կուզեմ որ ինծի ծառայութիւն մը մատուցանես , ըսաւ երիտասարդը վեհերոտութեամբ : — Ինչ ծառայութիւն , պատասխանեց Գլօտ : — Կ'ուզեմ որ ինծի օղնես սրվոնք ուտելու : Ինծի համար շատ են : Գլօտի գոռոզ աչքին մէջ արտասուք մը գլորեցաւ : Գանակը առաւ , երիտասարդին ուտելիքը երկու հաւասար մասերու բաժնեց , մէկը ինք առաւ ու սկըսաւ ուտել : — Շնորհակալ եմ , ըսաւ երիտասարդը : — Եթէ կ'ուզես ամէն օր ասանկ կը բաժնենք : — Անունդ ինչ է , ըսաւ Գլօտ կէօ : — Սլայէն : — Ինչու համար հոս եկած ես , կրկնեց Գլօտ : — Գողութիւն ըրի : — Ես ալ անանկ , ըսաւ Գլօտ :

Արդարեւ ամէն օր այսպէս կը բաժնէ-

ին իրենց ուտեստը : Գլօտ Աէօ եռսուն վեց տարեկան էր եւ երբեմն հիսուն տարեկան կ'երեւնար . այնքան խիստ էր իր սովորական մտածութիւնը : Ալպէն քսան տարեկան էր , տասն եօթ տարեկանէն եւել չ'էր ցուցրներ . այնքան անմեղութիւն կար տակաւին այս գող — աւազակին նայվածքին մէջ : Այս երկու մարդոց մէջ սերտ բարեկամութիւն մը կապվեցաւ : Աւելի հայր ու զաւկի բարեկամութիւն , քան թէ եղբայր եղբոր : Ալպէն գրեթէ դեռ տղայ մըն էր , Գլօտ գրեթէ արդէն ծերունի մըն էր :

Երկուքն ալ մի եւ նոյն գործարանին մէջ կ'աշխատէին , մի եւ նոյն գմբեթին տակ կը սլառկէին , մի եւ նոյն բակի մէջ կը պըտըտէին , մի եւ նոյն հացէն կը կրծէին : Այս երկու բարեկամներն իւրաքանչիւր մըւսին համար տիեզերքն էին : Ա'երեւայ թէ երկուքն ալ երջանիկ էին :

Գործարանաց վերատեսչին վրայ արդէն խօսեցանք : Այս մարդը , բանտարկեալներէն ատեալ , շատ անգամ պարտաւորված էր զանոնք իրեն հնազանդեցնելու համար Գլօտ Աէօին գիմելու զօր կըսիրէին : Շատ առիթներու մէջ , երբ պէտք կ'ըլար ապստամբութիւն մը կամ խռովութիւն մը արդիւնել՝ Գլօտ

Կէօի անպաշտօն իշխանութիւնը վերատեսչին պաշտօնական իշխանութեան օգնութեան կը հասնէր :

Սրդարեւ բանտարկեալները զսպելու համար Քլօտին տասը խօսքը տասը պահապան զօրք կ'արժէր : Քլօտ շատ անգամ այս ծառայութիւնը մատուցած էր վերատեսչին : Ուստի՝ վերատեսուչն ալ սիրելով կ'ատէր զանի : Այս դողը իր նախանձը կը շարժէր : Սրտին խորը դաղտնի, նախանձոտ, անհաշտ ռիս մը ունէր Քլօտին դէմ՝ օրինաւոր վեհապետի մը իրաց զօրութեամբը հաստատված վեհապետի մը դէմ մնուցած ռիսին պէս, աշխարհային իշխանութեան, հոգեւորական իշխանութեան դէմ տածած ատելութեանը պէս :

Այս ատելութիւններն են՝ ամենէն վատթար ատելութիւնները :

Քլօտ Ալպէնը շատ կը սիրէր ու վերատեսչին վրա շէր մտածէր :

Օրին մէկը, առտուն, երբ բանտապահները բանտարկեալները զոյգ զոյգ նընջարանէն գործարանը կը փոխադրէին, բանտի սպասաւոր մը Ալպէնը կանչեց, որ Քլօտին քովէ էր, եւ իմաց տուաւ անոր որ վերատեսուչը զինքը կուզէ : — Ն՞նչ կուզեն

քեն՝ ըսաւ Պլօտ : — Ձը գիտեմ, ըսաւ Ալպէն : Բանտի սպասաւորը Ալպէնը տարաւ : Առաւօտն անցաւ Ալպէն գործարանը չդարցաւ : Երբ կերակուրի ժամանակն եկաւ՝ Պլօտ մտածեց որ զայն բակին մէջ պիտի գտնէր : Ալպէն բակին մէջ չէր : Գործարանը դարցան, Ալպէն գործարանին մէջ չերեւայ : Բոլոր օրը այսպէս անցաւ : Իրիկունը երբ բանտարկեալները իրենց ննջարանը տարին՝ Պլօտին աչքերը հոն Ալպէնը բնտեցին ու չտեսան : Կերեւայ թէ շատ ցաւ կը զգար այն միջոցին, վասն զի բանտի սպասաւորին ուղղելով խօսքը, որ բնաւ ըրած բանը չէր — Արդեօք Ալպէն հի՞ւանդ է, ըսաւ : — Ձէ պատասխանեց բանտի սպասաւորը : — Ի՞նչ էն է որ, ըսաւ Պլօտ, չերեւցաւ այսօր : — Ա՛հ, ըսաւ բանտի սպասաւորը անտարբեր կերպով, վասն զի անոր տեղը փոխեցին : — Վերջէն այս եղելութեանց վկայութիւն տրուող ականատեսները, նշմարեցին այն միջոցին որ սպասաւորին այս պատասխանին վերայ Պլօտի ձեռքը, որ վառած մօմ մը բռնած էր, թեթեւ կերպով դողդղաց, հանդարտութեամբ կրկնեց : — Ո՞վ տուաւ այդ հրամանը : — Սպասաւորը պատասխանեց : — Պարոն Տ :

Գործարանաց վերատեսուչը Պարօն Տ .
կը կոչվէր :

Հետեւեալ օրը առջի օրուան պէս առանց Ալպէնի անցաւ :

Իրկունը գործերը դադրեցընելու ժամուն Պարօն Տ . վերատեսուչը եկաւ , գործարանին մէջ իր սովորական պտոյտը ընելու : Գլօտ հեռուէն որ տեսաւ զինքը հաստը բուրդէ գլխանոցը հանեց : Գլեւիօի տրխուր համազգեատը , այսինքն՝ մոխրագոյն բաճկոնը կոճկեց . վասն զի բանտերու մէջ ըսկզբունք մըն է որ յարգանօք կոճկրված բաճկոն մը մեծաւորներուն հաճոյ կ'անցնի , ու գլխանոցը ձեռքը նըստարանին առջևօք վերատեսչին անցնելուն կ'ըսպասէր :
Վերատեսուչը անցաւ : — Պարօն , ըսաւ Գլօտ : — Վերատեսուչը կանկ առաւ ու կէս մը ետին դարձաւ : — Պարօն , կրկնեց Գլօտ , իրա՞ւ է որ Ալպէնի տեղը փոխեցին : — Այո՛ պատասխանեց վերատեսուչը : — Պարօն , ըսաւ նորէն Գլօտ , ապրելու համար Ալպէնի պէտք ունիմ : — Եւ յաւելցուց : — Ինքզիք թէ հոս ինձի տըրօված կերակուրը շատ քիչ կուգայ եւ թէ Ալպէն իր հացը ինձի հետ կը բաժնէր : — Ան իր զիտնալու բանն էր , ըսաւ վերատեսուչը :

սուչը : — Պարօ՛ն հնար չ'է՞ արդեօք որ
Սլպէն ինծի հետ մէկտեղ դրվի : — Անկա-
րելի : Որոշու՞մը տրված է : — Ո՞վ որոշեց :
— Ես : — Պարօ՛ն Տ . կրկնեց լօտ , ասի
կենաց ու մահու խնդիր է ինծի համար եւ
ձենէ կախում ունի : — Ես իմ որոշումներ
բէս երբէք ետ չ'եմ դառնար : — Պարօ՛ն
արդեօք ես ձեզի բան մը ըրի՞ : — Ոչինչ :
— Անանկ է նէ՛ ըսաւ Գլօտ , ին՞չու զիս
Սլպէնէն կը դատէք : — վասն զի , ըսաւ
վերատեսուչը :

Այս բացատրութիւնը տալէն ետեւ
վերատեսուչը անցաւ գնաց :

Գլօտ գլուխը ծռեց ու պատասխան չը
տուաւ : Աւանդակի մէջ փակված խեղճ
առիւծ , որմէ կը խրչէին իր շունը :

Եր պարտաւորինք ըսել որ այս բաժան-
ման համար ըզգացած ցաւը բանտարկեալին
կերպով մը հիւանդութիւն եղած շատակե-
րութեանը վրայ փոփոխութիւն մը չ'ըրաւ :
Եր վրայէն ըզգալի կերպով բան մըն ալ
կարծես չը փոխվեցաւ : Եր եւ ոչ մէկ ընկե-
րին հետ Սլպէնի խօսքը կ'ընէր : Զբօսանքի
ժամանակ միս մընակ կը պըտըտէր բակին
մէջ ու անօթի էր : Եւ ո՛չ աւելի :

Սակայն զինքը աղէկ ձանչօղները կը

Նշմարէին որ շարագուշակ ու մռայլ բան մը
օրէ օր աւելի եւս կը թանձրանար անոր ե-
րեսին վրայ : Այլ՝ առաջուրնէ աւելի անուշ
էր ինք :

Նր ընկերներէն շատերը ուղեցին իրենց
կերակուրը բաժնել իրեն հետ . ժպտելով մը
մերժեց զանոնք :

Վերատեսչին տուած բացատրութենէն
ետեւ ամէն իրկուն Գլօտ տեսակ մը խենդ
բան կ'ընէր , որն որ իրեն պէս ծանրաբարոյ
մարդու համար զարմանալի կը թուէր : Այն
միջոցին որ վերատեսուչը որոշեալ ժամուն
իր սովորական պտոյտը ըրած ատեն Գլօտի
աշխատանոցին առջեւէն կ'անցնէր , Գլօտ
աչքերը վեր կ'առնէր եւ անոր կլնայէր
անքրթիթ . յետոյ վշտով ու բարկութեամբ
լի եղանակով մը , որ աղաչանք ու ըսպառնա-
լիք միանգամայն կը պարունակէր , սա եր-
կու բառերը միայն կ'ուղղէր անոր . հապտ
Ալդէ՞ն : վերատեսուչը չը լըսելու կը զար-
նէր կամ ուսերը թօթվելով կը հեռանար :

Այս մարդը իրաւուրք չունէր ուսերը
թօթվելու . վասն զի այս տարօրինակ տե-
սարաններուն բոլոր հանդիսատեսները յայտ-
նի կը տեսնէին որ ծածկաբար մտքին մէջ
բան մը գրած էր Գլօտ կէօ : Բոլոր բանախն

մէջ եղողները անձկութեամբ կ'ըստասէին
թէ այս երկու մին կամակոր եւ միւսը մըտ-
քին մէջ որոշում մը առած մարդոց մէջ ե-
ղած մաքառումէն ինչ հետեւանք պիտի ել-
նէր :

Սա ալ հաստատված է որ անդամ մըն
ալ Գլօտ վերատեսչին ըսաւ : — Մտիկ ը-
րէք , Պարօ'ն , իմ ընկերս նորէն ինձի դար-
ձուցէք : Ճշմարիտ կ'ըսեմ որ աղէկ կ'ընէք
եթէ ըսածս ընէք : Նշան դրէք առ ըսած
խօսքիս :

Ուրիշ անդամ մը , կիրակի օր մը , երբ
բակին մէջ արմուկները ծունկերուն վրայ
եւ ճակատը ձեռքերուն մէջ , քանի մը ժա-
մէ ի վեր մի եւ նոյն կացութեամբ անշարժ
նըստած էր քարի մը վրայ , Ֆայէթ ա-
նուն դատապարտեալը իրեն մօտեցաւ ու
խնդալով աղաղակեց . — Ինչ կ'ընես հոտ
նըստեր Գլօ'տ : — Գլօտ դանդաղ կերպով
խիստ գլուխը վեր առաւ ու ըսաւ : —
Մտք չե իւրտէ :

Երկուն մը վերջապէս , 1831 հոկտեմ-
բեր 25ին , այն միջոցին որ վերատեսուչը իր
պատյաը կ'ընէր , Գլօտ շառաչմամբ ոտքին
տակ ժամացոյցի ապակի մը կոտրտեց զոր
առտուն նկուղի մը մէջէն դտած էր : Այն-

քատեսուչը հարցուց թէ այս ձայնը ուսկից
կուգայ : — Բան մը չկայ , ըսաւ Գլօտ , ես
եմ ընօղը : Պարօն վերատեսուչ տուէք ին-
ծի իմ ընկերս : — Անկարելի , ըսաւ վերա-
տեսուչը : — Սակայն պէտք է որ տաք , ը-
սաւ Գլօտ ցած ու հաստատ ձայնով մը . ու,
վերատեսչին երեսն ի վեր նայելով , յաւել-
ցուց . — Աղէկ մըտմըտացէք : Այսօր հոկ-
տեմբեր 23 ն է : Մինչեւ նոյեմբեր 4 պայմա-
նամամ կ'ուտամ ձեզի :

Բանտի սպասաւոր մը դիտել տուաւ
Պարօն Տ . ի թէ Գլօտ ըսպառնալիք մը կը-
նէր իրեն եւ թէ զանի զնտանը զնելու
պատճառ մըն էր ասի : — Չ'է , զնտան
պէտք չ'է , ըսաւ վերատեսուչը արհամարհու
քմծիծաղով մը . այս մարդոց հետ բարի ըլ-
լալու է :

Հետեւեալ օրը , Բէռնօ անուն դատա-
պարտեալը Գլօտին մօտենալով , որ միւս
բանտարկեալներէն զատված , որոնք բակին
միւս ծայրը արեւին մէջ կ'ըզբօսնէին , ու
մտախոհ կը պըտըտէր , ըսաւ : — Ինչ կայ
Գլօտ , ինչ կը մըտածես . տխուր կերեւ-
նաս — Կը լեւեմս որ , ըսաւ Գլօտ — Բ-
րէ Պարօն Տ . ին զլեւեմս + ին տրեւեմս Գլօտ
Բէռնօ ին ին :

Հոկտեմբեր 23 էն մինչեւ նոյեմբեր 4 .
ինն ամբողջ օրեր կան : Գլօտ մէկ օր մը
չանցուց առանց վերատեսչին ծանր կերպով
իմաց տալու որ Ալսէնին իր քովէն մեկնե-
լունց ցաւը երթալով աւելի կը շատնար :
Վերատեսուչը ծանծրանալով մէկ անգամ 24
ժամ զնտանը դնել տուաւ զայն . վասն զի
անոր ազաչանքը շատ կը նրմանէր սպառնա-
լիքի : Աւասիկ ինչ որ շահեցաւ Գլօտ :

Նոյեմբեր 4 ը եկաւ : Այն օրը Գլօտ
պայծառ դէմքով մը արթնցաւ : Այս պայ-
ծառութիւնը Պարօն Տ . ի «ԲՆՄԻՔԸ իր բա-
րեկամէն զատված օրէն ի վեր անոր երեսին
վրայ չ'էր տեսնուիլ : Ոտքի ելնելով իր
ցնցոտիները պարունակող տեսակ մը ճեր-
մակ փայտէ շինված սընտուկը անկողնին
տակէն առաւ խառնեց : Մէջէն կարի մըկ-
րտա մը հանեց դուրս : Բզիկ բզիկ եղած
Է՛՛՛՛ մը (1) ու այս մկրատը միայն մնացեր
էր իր սիրած կնոջմէն , իր տղուն մօրմէն ,
իւր այն երջանիկ ընտանիքէն : Այս երկու
կարասիքն ալ բողբոլովին անօգուտ էին Գլ-
օտին : Մկրատը կնոջ մը միայն կրնայ ծա-

(1) Դաստիարակութեան վրայ գրված
ժան—ժաք Ռուսոյին գիրքը :

ապել , գիրքը կարդալ դիտցօղի մը : Գլօտ
ո՛չ կարել գիտէր ոչ կարդալ :

Այն միջոցին որ կ'անցնէր անպատու-
եալ եւ կիրով ճերմկցած վաղեմի մենատա-
նին մէջէն , զոր ձմրան ճեմավայր էին ըրեր ,
Ֆէռոառի անուն դատապարտեալին մօտե-
ցաւ որ ուշագրութեամբ պատուհանիմը ահա-
գին վանդակները կը գիտէր : Գլօտ ձեռքին
մէջ բռնած էր պղտիկ մկրաար . Ֆէռոառին
ցոյց տուաւ , զայն ըսելով . — Այս իրկուն
տա՛ վանդակները սա մկրատով պիտի կը-
արբանմ :

Թերեհաւատ Ֆէռոառին սկըսաւ խըն-
դալ Գլօտ ալ նմանապէս :

Այն առտուն սովորականէն աւելի ե-
ռանդով աշխատեցաւ . երբէք այնքան շուտ
ու այնքան աղէկ գործ տեսած չ'էր : Կար-
ծես թէ մասնաւոր ջանք մը ունէր նոյն
առտուն յարդէ գլխարկ մը շինել լրմընցը-
նելու , որուն ստակը կանխիկ իրեն վճարած
էր Պարօն Պաէսիէ անուն պարկեշտ Գոօայ-
ցի մը :

Կէս օրէն քիչ մը առաջ պատճառ մը
ընելով ատաղձագործներուն գործարանը ի-
ջաւ որ իր աշխատած յարկին տակն էր :
Հոն եղօղները , ինչպէս միւս գործարաննե-

բուն մէջ եղողներն ալ կըսիրէին զԳլօտ ,
 այլ քիչ անգամ հոն կը մտնար ինք : Ուստի՞
 վա՛յ , Գլօտն է ըսին ու չորս կողմը ժողվը-
 վեցան : Երենց համար տօն մը եղաւ : Գլօտ
 արագ ակնարկ մը նետեց սրահին մէջ : Աւե-
 րակացուներէն եւ ոչ մին հոն էր : — Ո՞վ
 ունի կացին մը ինձի փոխ տալու , ըսաւ : —
 Ին՞չ պիտի ընես , հարցին : — Պատասխանեց . —
 Այս իրկուն գործարանաց վերատեսուչը պի-
 տի սպանեմ : — Շատ մը կացիներ ներկա-
 յացուցին որ ուզածն ընտրէ : Ամենէն պըզ-
 տիկն առաւ , որն որ շատ սուր էր , տափա-
 տին մէջ պահեց ու դուրս ելաւ : Քսան
 եօթ բանտարկեալներ կային հոն : Մէկուն
 ալ չը պատուիրեց որ գաղտնիք պահեն : Ա-
 մէնքն ալ պահեցին :

Երենց մէջն անգամ անոր խօսքը չ'էին
 ըներ :

Ամէնքն ալ ըլլալիքին կ'ըստատէին : Ըլ-
 լալիքը սոսկալի , ուղիղ եւ պարզ բան մըն
 էր : Կարելի չ'էր շփոթել զայն : Ոչ խրատ
 տուող կար Գլօտին , ոչ զինքը բերան տու-
 ող :

Ժամ մը վերջը տաս վեց տարու երի-
 տասարդ գատապարտեալի մը մօտեցաւ որ
 կը յօրանջէր ճեմավայրին մէջ , ու խորհուրդ

տուաւ անոր որ կարգալ սովրի : Այն միջոցին Յայէթ բանտարկեալը գիմաւորեց ըզ-
 Գլօտ ու հարցուց թէ ինչ կար պահված
 տափառին մէջ : Գլօտ ըսաւ . — Այս իր-
 կուն Պարօն Տ. ն սպանելու համար կացին
 մըն է : — Եւ յաւելցուց . — Ա՛րդեօք կե-
 բեւա՞յ կորս — Քիչ մը , ըսաւ Յայէթ :

Օրվան մնացած մասը սովորական կեր-
 պով անցաւ : Երկուան ժամը եօթին բոլոր
 բանտարկեալները իւրաքանչիւրն իրեն որոշ-
 եալ գործարանին մէջ փակեցին , ու վերակա-
 ցուները աշխատութեան սրահներէն դուրս
 ելան վերատեսուչը իր պտոյտը ընելէն ե-
 տեւ նորէն մտնելու համար : Ա՛րեւայ թէ
 այս էր սովորութիւնը :

Գլօտ կէօ ալ միւսներուն պէս իր ար-
 հեստակիցներուն հետ իր գործարանին մէջ
 փակվեցաւ :

Յայնժամ այս գործարանին մէջ տարօ-
 րինակ տեսարան մը տեղի ունեցաւ , այն-
 պիտի վեհ ու սարսափելի տեսարան մը ու-
 բուն նմանը եւ ոչ մէկ պատմութեան մէջ
 կարելի է գրուիլ :

Հոն տեղ , ինչպէս որ վերջէն եղած
 գատաստանական խուզարկութիւններով հաս-
 տատվեցաւ , ութսուն երկու գողեր կային

Պլօտն ալ մէկտեղ համբելով :

Երբ վերակացուները զանոնք առանձին թողին զայլն , Պլօտ իր նստարանին վրայ ոտքի ելաւ եւ բոլոր սրահին մէջ եղողներուն ծանոց թէ խօսելիք ունէր : Ամէն կողմէն լռութիւն տիրեց :

Յայնժամ Պլօտ բարձր ձայնով ըսաւ .
 — Դուք ամէնքդ ալ զիտէք որ Ալպէն իմ եղբայրս էր : Հոս ինծի ուտելու համար տուածնին շատ քիչ կուգայ : Նաեւ ունեցած ոչինչ վաստակովս հաց միայն կը գնեմ , դարձեալ չբաւէր , Ալպէն իր կերակուրը ինծի հետ կը բաժնէր . զանի սիրեցի նախ՝ վասն զի կը կերակրէր զիս , ապա՝ վասն զի կը սիրէր զիս : Պարոն Տ. վերատեսուհն ըզմեզ իրարմէ բաժնեց , թէ եւ մեր երկուքին մէկ տեղ ըլլալովն իրեն մնաս մը չէր ըլլար , բայց ինք չար մարդ մըն է որ ուրիշները տանջելով կուրախանայ : Ալպէնը խնդրեցի իրմէն : Դուք ալ տեսաք որ չհաճեցաւ : Ալպէնը ինծի դարցնելու համար մինչեւ նոյեմբեր 4 պայմանաժամ տուի իրեն : Ասի ըսելուս համար զիս զընտանը գնել տուաւ : Ես , այն ժամանակին մէջ զանի դատեցի ու մահուան դատապարտեցի (A) , այսօր նոյեմ-

(A) Բառական :

բեր 4 նէ : Երկու ժամէն պիտի դայ անի իր պտոյտը ընելու : Ձեզի իմաց կուտամ որ պիտի սպանեմ զինքը : Ասոր ըսելիք մը ունի՞ք :

Ամէնքն ալ լուռ կեցան :

Գլօտ նոհէն առաւ խօսքը : Աերևւայ թէ արգէն իրեն բնական եղած եղական պերճախօսութեամբ մը խօսեցաւ : Յայտնեց թէ՛ քաջ գիտէր որ բռնական գործ մը պիտի կատարէր , այլ չէր կարծէր որ անիրաւ էր : Ձինք մտիկ ընող ութսուներ մէկ դողերուն խղճմտանքը վիայ գոչեց թէ դժնդակ թշուառութեան մէջ էր . թէ մարդս երբեմն կը բռնադատուէր ինքն իրեն համար արդարութիւնն ի գործ դնել : թէ իրաւ էր որ առանց իր կեանքը տալու Աերատեսչին կեանքը չէր կրնար վերցնել , այլ թէ արդար գործի մը համար իր կեանքը տալն աղէկ կը գտնէր ինք . թէ երկու ամիսէ ի վեր մի միայն այս բանիս վրայ մտայցած էր խորին խորհրդով . թէ կը կարծէր որ կրքէ մզված չպիտի ընէր այս գործը , եւ եթէ անանկ ըլլար կը խնդրէր որ իմաց տան իրեն , թէ պարկեշտաբար այս պատճառարանութիւնները զինքը մտիկ ընող արդարասէր անձանց ուշադրութեանը կը յանձնէր . թէ

Պարօն Տ . ն պիտի սպանէր , սակայն եթէ մէկը առարկութիւն մը ունէր իրեն ընելիք , պատրաստ էր մտիկ ընելու :

Մէկ մարդ մը միայն խօսեցաւ ու ըսաւ թէ՛ վերատեսուչը սպանելէն առաջ պէտք էր որ Չլօտ վերջին անգամ մ'ալ աւոր հետ խօսէր , ու զանի ի գութ շարժելու փորձ մը ընէր :

Իրաւունք ունիս , ըսաւ Չլօտ , եւ աւանկ պիտի ընեմ :

Բանտին մեծ ժամացոյցը ութ զարկաւ : Վերատեսուչը ժամը իննին պիտի գար :

Չլօտ , երբ այս տարօրինակ վճռաջինջ ատեանին վաւերացնել տուաւ իր բերած վճիռը , այն ատեն իր բովանդակ պայծառութիւնը նորէն զգեցաւ : ձերմակեղենք ու հագուստի վերաբերեալ ինչ որ մնացեր էր իրեն , բանտարկելոյն խեղճ կողոպուտը , զանոնք սեզանի մը վրայ դրաւ , եւ , Սլպէնէն ետեւ իրեն սիրելի եզոզ ընկերները հետըզհետէ կանչելով բոլոր անոնց բաժնեց : Մի միայն պզտի մկրատը պահեց իրեն :

Վերջը ամէնքն ալ գրկեց պազաւ : Մէջերնին մէկ քանիները կուլային . անոնց կը ժպտէր :

Այս վերջին ժամուն մէջ անանկ վայր-

կեաններ եղան որ խիստ հանդարտութեամբ
 ու մանաւանդ ուրախութեամբ խօսակցեցաւ
 անանկ որ իր ընկերներէն շատերը ներքնա-
 պէս կը յուսային, ինչպէս որ ետքէն յայտ-
 նեցին, թէ իր որոշումէն գուցէ ետ պիտի
 կենար: Նաեւ մէկ միջոց մըն ալ զըւարճա-
 նալու համար գործարանը լուսաւորող մոմե-
 րէն մէկը քթին ծակերէն փշելով մարեց,
 զի դաստիարակութեան յոռի սովորութիւն-
 ներ ունէր որոնք յաճախ անճահարար կը
 խանդարէին իր բնական արժանապատու-
 թիւնը: Փողոցներու այս վաղեմի սրիկան
 երբեմն երբեմն Բարիզի սալայատակը կը հո-
 տէր:

Գեղնած երիտասարդ դատապարտեալ
 մը աչքին դարկաւ որ պիշ պիշ իրեն կը նա-
 յէր եւ որ անտարակոյս քիչ մը ետքը ըլլա-
 լիքին վրայ խորհելով կը դողար: — Գեղ նա-
 յիմ, քաջ եղիր երիտասարդ, ըսաւ անոր
 Գլօտ կամացուկ մը, ըլլալիքը մէկ վայր-
 կեանի մը գործ է:

Բոլոր զգեստները բաժնելէն, ամենուն
 մնաք բարով ըսելէն, ամենուն ձեռքերը
 սեղմելէն ետեւ գործարանին մէջ հոս հոն
 մութ անկիւններուն մէջ եղած մէկ քանի
 անհանդատացուցիչ խօսակցութիւններն ընդ-

միջեց եւ հրաման ըրաւ որ ամեն մարդ
գործին պարապի : Ամենքն ալ լռութեամբ
հնազանդեցան :

Գործարանը՝ ուր այս բաներս կը կա-
տարվէր երկայնաձեւ սրահ մըն էր երկու
կողմէն զուգահեռական պատուհաններով եւ
երկու դուռով, որոնք դիմացէ դիմաց հաս-
տատված էին սրահին երկու ծայրը : Աշխա-
տանոցները երկու կողմէն շարուած էին
պատուհաններուն մօտ, նըստարաններն ալ՝
ուղիղ անկիւնով պատին կպած, եւ այս եր-
կու կարգին մէջ տեղը երկար ճամբայ մը
մնացած էր որ մէկ դռնէն ուղղակի միւս
դուռը կերթար ու այսպէս բոլոր սրահին
մէջէն կ'անցնէր : Այս նեղ ու երկար ճամ-
բէն պիտի անցնէր վերատեսուչը իր հըսկո-
ղութիւնը կատարելու համար : Հարաւային
կողմի դռնէն պիտի մտնէր ու աշխատողնե-
րը աջ ու ձախ կողմէն աչքէ անցունելէն
ետեւ հիւսիւսային կողմի դռնէն դուրս պի-
տի ելնէր : Սովորաբար այս պատշաճ բաւա-
կան արագ կերպով ու առանց կանկ առնե-
լու կ'ընէր :

Բլօտ ինքն ալ իր նստարանին վրայ
նստեր ու նորէն աշխատելու ըսկըսեր էր,
իբր թէ ժաք Քլէման մը ըլլար որ աղօթքի

կ'ըսկըսի :

Ամենքը կ'ըսպասէին : Այրկեանը կը մօտենար : Յանկարծ զանգակի ձայն մը առին : Գլօտ ըսաւ . — Քառորդ կայ : — Յայնժամ ոտքի ելաւ , ծանրութեամբ սրբահէն մէջէն անցաւ ու գնաց ներս մրանելու դռան քովը ձախ կողմի առաջին աշխատանոցին անկիւնին վրայ արմուկը դրաւ կայ նեցաւ : Դէմքը բոլորովին հանդարտ ու բարեսէր էր :

Ժամը ինը զարկաւ : Դուռը բացվեցաւ : Ահրատեսուչը ներս մտաւ :

Այն միջոցին գործարանին մէջ եղողները լուռ մնացին իբրեւ արձան :

Ահրատեսուչը սովորականին պէս մինակ էր :

Իշ ուրախ , գոհ ու անողորբելի դէմքովը ներս մտաւ , չը տեսաւ Գլօտն որ դռան ձախ կողմը ոտքի վրայ կայնած էր տղ ձեռքը տափատին մէջ պահած , եւ արագ կերպով առաջին աշխատանոցներուն առջեւէն անցաւ , գլուխը շարժելով , բառերը բերնին մէջ ծամծրմելով , ու հոս հոն խրոխտ նայվածք մը նետելով , առանց նշմարելու որ չորս բոլորը եղողներուն աչքերը սոսկալի գաղաբարի մը վրայ սևեկած էին :

Յանկարծ ուրբի ձայն մը առնելով խրատիւ ետին դարձաւ :

Գլտն էր անի որ լռիկ մնջիկ էր ետեւէն կ'երթար :

— Հող ին՞չ կ'ընես դուն ծօ' , ըսաւ վերատեսուչը , ինչո՞ւ համար տեղդ չ'ե՞ս կեցած :

Զի բանտարկեալ մը մարդ չ'է , շուն է , ծօ' կըսեն անոր :

Գլօտ կէօ յարգանօք պատասխան տուաւ . — Այսն դի քեզի խօսելիք ունիմ , Պարօ՞ն վերատեսուչ :

— Ին՞չ բանի վրայ պիտի խօսիս :

— Ալպէնին վրայ :

— Նորէ՞ն ըսկըսար , ըսաւ վերաատեսուչը :

— Միշտ պիտի ըսեմ , ըսաւ Գլօտ :

— Ահ , ըսաւ վերատեսուչը քայլերը շարունակելով , քսան չորս ժամ դնտանին մէջ մնալդ բաւական չ'ե՞կաւ :

Գլօտ պատասխանեց շարունակ ետեւէն երթալով . — Պարօն վերատեսուչ դատաւ ձեռքէք ինձի իմ ընկերս :

— Անկարելի :

— Պարօն վերատեսուչ , ըսաւ Գլօտ այնպիսի ձայնով մը որ Սատանան ի գութ

կը շարժէ , կ'ազաչեմ կը պաղատիմ ձեզի ,
 տուէ՛ք ինձի Ալպէնը , պիտի տեսնէք թէ
 որչափ աղէկ պիտի աշխատիմ : Դուք որ ա-
 դատ մարդ մըն էք , ձեզի համար հոգ չ'է ,
 դուք չ'էք գիտէր թէ ին՞չ է բարեկամ մը .
 սակայն ինձի համար անանկ չ'է , ես բան-
 տինն չորս պատերուն մէջ բակուած էմ :
 Դուք կրնաք ուղածնուդ պէս երթալ գալ .
 ես մինակ Ալպէնն ունիմ : Բառձուցէ՛ք դա-
 նի ինձի : Դուք աղէկ գիտէք որ Ալպէն զիս
 կը կերակրէր : Մէկ «յ» մըն է ձեր ըսելիքը ,
 ծանր բան մը չ'է ասի : Ձեզ զի՞ փոյթ է ե-
 թէ մի եւ նոյն սրահի մէջ մարդ մը գրա-
 նուի Գլօտ կէօ անունով եւ ուրիշ մարդ
 մըն ալ Ալպէն անունով : Իմ պահանջածս
 ասկից աւելի բան մը չ'է : Պարօն վերատե-
 սուչ , իմ սիրէլի Պարօնս , յանուն Ասաու-
 ծոյ կը պաղատիմ ձեզի :

Գլօտ թերեւս այսչափ խօսք մէկէն
 բանտապետի մը չ'էր ըսէր : Այս ջանքը ը-
 նելէն ետեւ սպասեց ուժաթափի : Վերատե-
 սուչը անհամբերութեան շարժումով մը պա-
 տասխանեց . — Անկարելի , Ըսածս ըսած է :
 Օն անդր , ալ մի՛ խօսիր ստոր վրայ : Կը
 ձանձրացընես կոր զիս :

Եւ աճապարանօք սկսաւ քայլել : Գլ-
լօտ ալ նմանապէս : Այսպէս խօսակցելով
երկուքն ալ դուրս ելնելու դռան մօտեցեր
էին : Աւթսուն մէկ գողերը սրահատնու մով կը
դիտէին զանոնք :

Գլօտ կամացուկ մը վերատեսչին թե-
ւին գպաւ : — Բայց գոնէ գիտնամ թէ ին-
չո՞ւ համար մահվան դատարարոված եմ :
Ըսէ՛ք ինձի ինչո՞ւ համար զանի ինչ բաժ-
նեցիք : — Ըսի արդէն քեզի պատասխանեց
վերատեսուչը • վասն զի :

Եւ կոնակը Գլօտին դարձրնելով ձեռ-
քը դուրս ելնելու դռան բականքին երկըն-
ցուց :

Վերատեսչին տուած պատասխանին
վրայ Գլօտ քայլ մը ետ գացեր էր : Հոն ե-
ղօզ ութսուն մէկ արձանները տեսին , որ
կացինը աջ ձեռքով բռնած տափատէն դուրս
հանեց : Այս ձեռքը վեր բարձրացաւ եւ
յառաջ քան վերատեսուչը պօռալու կարող
ըլլալու , երեք հատ կացինի հարուած հետըզ-
հետէ նոյն տեղի վրայ իջնելով , ո՛հ ահօելի
քան , անոր գանկը ճեղքեցին : Առնրկի վրայ
գետինն իյնալու միջոցին չորրորդ հարուած
մը անոր երեսը թոցուց • եւ զի սկըսված
զայրոյթ մը շուտով չը կասիր՝ Գլօտ կէօ

հինգերորդ հարուածով մը, որ անօգուտ էր, անոր աջ աղղերը երկուքի բաժնեց: Վերատեսուչը մեռած էր:

Յայնժամ Գլօտ կ'սցինը գետինը նետեց ու գոչեց. « Է՛հ, — յա — և Է՛հ, — սը: Այն միւսն ինք էր: Հոն եղողները տեսին որ բաճկոնին մէջըն « կնոջը » պղտիկ մկրատը դուրս հանեց, եւ առանց մէկուն մաքէն անցնելու որ զանի արդիլէ, զայն կուրծքին մէջ մղեց: Մըկրատին բերանը կարճ էր, կուրծքը խոր էր: Քսան անգամէն աւելի հանելով ու նորէն մէջը մղելով մկրատը, խառնեց կուրծքին մէջ գոչելով. « Անիծեա՛լ սիրտ չը՞ պիտի կրնամ գտնել գքեզ » եւ վերջապէս արիւնջուայ ու մարած ընկաւ մեռելին վրայ:

Այս երկուքին ո՞րն արդեօք զո՞ն գացած էր միւսին:

Երբ Գլօտ խելքը գլուխն եկաւ՝ ընկողնի մը մէջ էր լաթերով ու վիրակապներով փատարկած եւ խնամքներով շրջապատված: Մահճին սնարը կային բարի գթութեան քոյրեր, եւ անոնցմէ զատ տեղեկաբեր դատաւոր մը կար, որ մեծ հետաքրքրութեամբ հարցուց իրեն. « Ի՞նչու է՞, — աղէ՞ն է՞ »:

Շատ արիւն կորսունցըցեր էր. սակայն մկրատը՝ որով ինքզինք սպանելու սրտառուչ

անապարծութիւնն ունեցած էր, իր պարտքը աղէկ չ'էր կատարած. ինքդիկնքին տուած հարուածներուն եւ ոչ մին վտանգաւոր էր, իրեն համար՝ իր Պարօն Տ. ի տուած վէրքերըն էին միայն մահացու:

Դատաստանի հարցափորձներն սկսեցին: Հարցին իրեն թէ ի՞նքն էր Քլէոփօի բանախն գործարանաց վերատեսուչն սպաննողը: Պատասխանեց. Այո՛: Հարցին իրեն ին՞չու համար: Պատասխանեց. Վա՛ն ղէ՛:

Սակայն միջոց մը, իր խոցերուն ցաւը սաստկացաւ. դէշ տենդ մը եկաւ վրան որ քիչ մնաց կը մեռնէր:

Նոյեմբեր, Դեկտեմբեր, Յունվար եւ Փետրվար ամիսները խնամքներով ու պատրաստութիւններով անցան. բժիշկ եւ դատաւոր փութով կ'աշխատէին Քլօտին շուրջը. մին անոր վէրքերը կը բժշկէր, միւսն անոր գլխատման բեմը կը կանգնէր:

Համառօտենք: 1832 Մարտ 16 ին բուրովին առողջացած ըլլալով Դոօայի մահապարտից ատեանին ներկայացաւ, Քաղքին մէջ որչափ մարդ կար բոլոր հոն էին:

Քլօտ աղէկ դիրքով կեցաւ լատեանին առջեւ. աղէկ խնամով ածիւլներ էր, գլուխը բաց, Քլէոփօի բանտարկեալներուն մոխրա-

զոյն տխուր համազգեստը հազած էր :

Արքունի դատաւորը սրահը բոլոր նոյն թաղին սուինաւորներովը լեցուցեր էր . որ « պէս զի , ըսաւ ունկնդիրներուն , այս « դործին համար իբրեւ վկայ հոս գալիք բո- « չոր եղեռնագործները կարենանք զսպել » :

Երբ որ պէտք եղաւ դատաստանական խուզարկութիւնն սկսիլ՝ տարօրինակ դժարութիւն մը ծագեցաւ : Նոյեմբեր 4ի եղելութեանց ներկայ դատւոյններէն եւ ոչ մին կ'ուզէր վկայութիւն տալ Քլօտին դէմ : Նախագահն իր իշխանական դիրքովը սպառնացաւ անոնց , օգուտ մը չ'ըրաւ : Քլօտ յայնժամ հրամայեց անոնց որ վկայութիւն տան : Ամենուն լեզուները բացվեցան : Ամենքն ալ տեսածնին պատմեցին .

Քլօտ խորին ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր ամենքը : Երբ անոնցմէ՝ մին մտնալով կամ Քլօտի սիրուն ծանր պարագայները զանց կ'առնէր , Քլօտ զանոնք ինք կը հաստատէր :

Վկայութենէ ի վկայութիւն վերը պատմած եղելութիւններնիս կարգաւ ատեանին առջեւ պարզվեցան :

Եղաւ միջոց մը ուր հոն դատւող կիները լացին ամենքն ալ : Ատաիկանը ներս կան-

չեց Ալպէն գատապարտեալը : Ակայելու կարգն անոր էր եկած : Գողղըղալով ներամտաւ ու կը հեծկըլտար : Պահապան զինուորները չը կրցին արգիլել զանի երթալ Քլօտին թեւերուն մէջ նետակէն : Գրկեց զանի Քլօտ եւ ժպտելով արքունի գատաւորին ըսաւ . « Աւասիկ եղեոնագործ մը որ անօթի եղողներուն հետ իր հացը կը բաժնէ » : Յետոյ Ալպէնի ձեռքը պագաւ :

Երբ վկայներուն ցանկը լրացաւ , Պարօն արքունի գատաւորը ոտքի ելաւ ու սապէս խօսեցաւ . « Պարօն գատաւորներ , ընկերութեան հիմերը պիտի սարսէին եթէ « հասարակաց արդարութիւնը սրվոր պէս սոսկալի յանցաւորներն ձեռք չը կրնար անցունել եւն :

Այս երկեւելի ատենաբանութենէն ետեւ , Քլօտի փաստաբանը խօսեցաւ : Ընդ սակ ու ընդդէմ եղած փաստաբանութիւններն , երկուքն ալ իրենց կարգին , այս տեսակ եղեոնական գատաւորաններու մէջ սովորական եղած ազդեցութիւնն ըրին :

Քլօտ կարծեց թէ ամեն բան չ'էր ըսված : Ուստի ինք ալ ոտքի ելաւ : Այնպիսի կերպով մը խօսեցաւ , որ այս ատենանին ներկայ գտնող խելացի մէկը զարմացաւ :

Տնաց : Ա՛րեւայ թէ այս խեղճ գործաւորը
 շա՛տ աւելի ատենարան մըն էր քան թէ
 մարդասպան մը : Ոտքի վրայ , ազդու ձայ-
 նով եւ ըզզոյշ կերպով , պայծառ աչքով ,
 պարկեշտ եւ արի կերպով գրեթէ միշտ մի
 եւ նոյն գերիշխան եղանակով խօսեցաւ : Ի-
 ըողութիւնները պարզապէս , լրջօրէն , ինչ-
 պէս որ էին այնպէս պատմեց , առանց ծան-
 րացրնելու եւ առանց մեղմացրնելու դանձնք ,
 բոլոր եղածներուն հաւանութիւն տուաւ ,
 գիմացը եղած օրինագիրքին ՉԾԳ . յօդուա-
 ծին նայեցաւ եւ գլուխը անոր տակ դրաւ :
 Ժամանակ ժամանակ այնպիսի բարձր պեր-
 ճախօսութեամբ խօսեցաւ , որ բոլոր ժողո-
 վուրդը կը յուզվէր եւ այն միջոցին ամեն
 մարդ իր ըրածները իրարու ականջէն վար
 կը կրկնէին : Այս կրկնութիւնները շրշնկոց
 կը հանէին եւ այն միջոցին Գլօտ շունչ
 կ'առնէր՝ հանդիտականաց վրայ գոռոզ նայ-
 վածք մը նետելով :

Երբեմն այս մարդը որ կարգալ չ'էր գի-
 տէր , գրող կարդացող մարդու մը պէս քաղ-
 ցրր , քաղաքավար , ընտիր մէկն էր . յետոյ
 միջոց մըն ալ համեստ , շափը գիտցող , ու-
 շաղիւր էր . վիճաբանութեան գրգռիչ մասը
 յուշիկ յուշիկ անցնելով , դատաւորաց հա-

մար բարի խօսելով : Մէկ անգամ միայն
 չ'ուզելով իսկ ցնցուեցաւ բարկութեամբ :
 Արքունի դատաւորը այս մեր յիշած ատե-
 նարանութեան մէջէն հաստատեր էր որ՝ Պը-
 լօտ կէօ գործարանաց վերատեսուչը սպա-
 ներ էր առանց ասի անոր վրայ բռնութիւն
 բանեցուցած կամ ծեծած ըլլալու, հետեւա-
 բար անց գրիւններ :

— Ինչպէս, գոչեց Պըլօտ, չը դրդուեց
 զիս : Ա՛հ, այո՛, արդարեւ, իրաւունք ու-
 նիք, կը հասկընամ ըսածնիդ : Պինով մարդ
 մը բռնցի հարուած մը կուտայ ինձի, ես՝ դա-
 նի կ'ըստանեմ. անի զիս գրգռած է, գուք
 ինձի շնորհ կ'ընէք, զիս թիարանը կը զրկէք :
 Սակայն մարդ մը որ գինով չ'է, եւ որ կա-
 տարեալ կերպով խելքը գլուխն է չորս տա-
 րի շարունակ սիրտս կը ճզմէ, չորս տարի
 շարունակ կը նըւաստացընէ զիս, չորս տա-
 րի շարունակ, ամեն օր, ամեն ժամ, ասեն
 վայրկեան, գնտասեղի հարուածով մը կը ծակ-
 ծըկէ զիս չը յուսացած պահուս : Աին մը ու-
 նէի որուն համար գողութիւն ըրի, այն կը-
 նօջ հետ մէկտեղ կը տանջէ զիս. դաւակ մը
 ունէի որուն համար գողութիւն ըրի, այն
 դաւկին հետ կը տանջէ զիս. բաւական հաց
 չ'ունիմ ուտելու, բարեկամ մը հաց կուտա

խնձի . այն՝ բարեկամս ու հացս կ'առնէ ձեռ-
քէս : Բարեկամս կը խնդրեմ իրմէ , զնստանը
կը դնէ զիս : Նս , այն մատնիչին , Գ-Ի կ'ը-
սեմ , ան ինձի թօ կ'ըսէ : Նս իրեն կ'ըսես
կը շարշարվիմ կոր , ան ինձի կ'ըսէ կը ձանձ-
րացընես կոր զիս : Յայնժամ ինչ կ'ուզէք
որ ընեմ : Ա'ըսպանեմ զանի : Աա ուրեմն ,
հրէշ մըն եմ ես , սպանեցի այն մարդը որ
զիս չ'էր գրգռած . դուք ալ գլուխս կը կըտ-
րէք : Ըրէ՛ք : — Ըստ մեզ վսեմ շարժում
մըն էր այս որ օրինադրքին մէջ մտցուած
բարոյական գրգռութեան ամբողջ տեսու-
թիւն մը յանկարծ դուրս կը հանէր նիւթա-
կան գրգռութեան գրութեանը վերեւ , որոյ
վրայ կը յենու յարակից պարագայներու
անհամեմատ սանդուխը :

Նրբ վիճարանութիւնները գոցվեցան ,
նախագահը՝ անկողմնասէր ու լուսաւոր կեր-
պով համատօանց զանոնք , որուն եզրակա-
ցութիւնն է սա . գարշելի կեանք վարող ,
վերջապէս հրէշ մարդ մը Գլօտ Աէօ անու-
նով . այս մարդը նախ՝ բող կնկան մը հետ
կ'ապրէր . յետոյ գողութիւն էր բրէր , յե-
տոյ մարդ էր ըսպանած : Բոլոր ասոնք ճշ-
մարիտ էին :

Դատաւորներն իրենց սենեակը լրկե-

լու միջոցին նախագահը հարցուց դատա-
պարտեալին թէ արդեօք խնդրոց կարդին
վրայ ըսելիք մը ունէ՞ր — Երկու խօսք պի-
տի ըսեմ, ըսաւ զլօտ : Աւասիկ ըսելիքս : Ես
դող ու մարդասպան մըն եմ, գողութիւն
ըրի ու մարդ ըսպանեցի : Բայց ի՞նչու
համար գողութիւն ըրի : Ինչու համար
մարդ ըսպանեցի : Պարօ՞ն դատաւորներ, այս
երկու խնդիրներն ալ միւս խնդրոց կարդն
անցուցէ՛ք :

Քառորդ մը խորհրդակցութենէ ետեւ
Պարօն դատաւորներ կոչված տասներկու Շամ-
բանիացիներու յայտարարութեան վրայ Չը-
լօտ Աէօ մահուան դատապարտվեցաւ :

Ճշմարիտ է որ վիճաբանութեանց ըս-
կըսած վայրկեանէն դատաւորներէն մէկ քա-
նին նշմարեցին որ դատապարտեալը Աէօ
(մուրացիկ) կը կոչվէր, որն որ իրենց վրայ
խորին ազդեցութիւն մը՛ լրած էր :

Չըլօտին կարգացին իր դատակնիքը որ
սա՛ խօսքը միայն ըրաւ : Շոք ու լէկ . Բայց
ինչու համար այս մարդը գողութիւն ըրաւ : Ինչ
չու համար այս մարդը մարդ ըսպանեց : Աւասիկ
էրիւն ինքիւր որոնց դատաւորն չէն որ :

Նորէն մտաւ բանտը, ու բախ զուարթ

ընթերեց ու ըսաւ . եռսուներեց տարի գործ
տեսա՛նք :

Չ'ուզեց դատը վճառջինջ ատեանին
յանձնել : Չինք խնամող գթութեան քոյրե-
րէն մին եկաւ լալով աղաչեց որ յանձն
առնու : Անոր հաճոյք մը ընելու համար հա-
ւանեցաւ : Ա'երեւայ թէ սինչեւ վերջին
վայրկեանը դէմ կեցեր էր , վասն զի դատը
վճառջինջ ատեանին յանձնելու համար դի-
ւանատան արձանագրութեան տեսրակը ըս-
տորադրած ատեն օրինաւորապէս սահման-
եալ երեք օրվան պայմանաժամը մէկ քանի
վայրկեան առաջ լրացած էր : Խեղճ աղջիկը
երախտադէտ սրտիւ հինգ ֆոանք տուաւ
անոր : Ստակն առաւ ու շնորհակալ եղաւ :

Նոյն ատենները Գոօայի բանտին բան-
տարկեալները ամէնքն ալ անձնըւիրարար
զինքը բանտէն փախցընելու առաջարկու-
թիւններ ըրին : Մերթեց : Բանտարկեալները
հետզհետէ լուսամուտէն իր կեցած բանտին
մէջ գամ մը , երկաթէ թելի մը կտոր եւ
դոյլի կոթ մը նետեցին : Այս գործիքներուն
մէկ հատն անգամ բաւական էր Գլօտի պէս
խելացի մարդու մը , զինքը կապող երկաթ-
ները կտրտելու համար : Դոյլին կոթը , եր-
կաթէ թելը եւ գամը բանտապահին յանձնեց :

1832 Յունիս 8 ին , Գլօտ դվերատեսու-
չը սպանելէն 7 ամիս եւ 4 օր վերջը քա-
ւութեան օրն եկաւ հասաւ , ինչպէս որ ը-
սինք : Ա յն օրը , առտուան ժամը 7 ին դա-
տաստանին Գիւանադպիրը Գլօտին զընտանը
մտաւ եւ իմաց տուաւ անոր որ մէկ ժամ
միայն ունէր ապրելու : Դատը վճռաջինջ
ատեանին յանձնելու համար ըրած խնդիրը
մերժուած էր :

—(Ն անդր , ըսու Գլօտ պաղ կերպով
աղւոր քուն մը քաշեցի այս գիշեր առանց
մտքէս անցընելու որ հետեւեալ գիշերը ա-
ւելի ազէկ պիտի քնանամ :

Ա'երեւայ թէ մահուան մօտեցած հզօր
մարդոց խօսքերը տեսակ մը վեհութիւն կ'ըս-
տանան միշտ :

Քահանան եկաւ քովը , յետոյ դահիճը
Քահանային հետ խոնարհաբար վարվեցաւ ,
միւսին հետ քաղցրութեամբ : Ա'չ իր հողին
մերժեց տալ , ոչ ալ մարմինը :

Մաքի կատարեալ անկախութիւն մը
պահեց մինչեւ վերջը : Կրք մաղերը կը կըտ-
րէին , զընտանին մէկ անկիւնին մէջ մար-
դուն մէկը քօլէռային վրայ կը խօսէր որ այն
միջոցին Դոսայցոց մահ կ'ըսպանար : — Ես
լսաւ Գլօտ ժպտելով , ես քօլէռայէն չեմ

վախնար :

Վերջին ծայր ուշադրութեամբ մտիկ կրնէր քահանային խօսքերը , բոլոր մեղքերը խոստովանելով եւ կրօնական ուսումները չը սովորած ըլլալուն վրայ ցաւ յայտնելով :

Ըստ իր խնդրանաց այն մըկրաար որով ինքզինքը զարկած էր իրեն տուին : Անոր մէկ բերանը պակաս էր որ կուրծքին մէջ կոտորակ էր : Յանտապահին աղաչեց որ այն մկրաար տանի իր կողմէն Ալպէնին տայ : Ըսաւ նաեւ թէ կը փափաքէր որ այն օրվան իրեն ուտելիք հացը այս կտակին վրայ աւելցընեն :

Ձեռքը կապողներուն աղաչեց որ զըթութեան քոյրին իրեն տաւած հինգ ֆրանքնոցըն աջ ձեռքին մէջ դնեն : Ասի միայն սընացեր էր իերն :

Ութին քսաորդ մնացած դատապարտելոց սովորական աղէտալի ուղեկիցներով բանտէն դուրս ելաւ : Ոտքով կերթար . երեսին գոյնը դեղնած , աչքերը քահանային խաչին վրայ սեւեռած ու հաստատ քայլերով :

Գլխատման համար այն օրը որոշեր էին , զի տօնավաճառի օր էր , որպէս զի անցած ատենը շատ մարդ տեսնեն զինքը . վասըն զի կերեւայ թէ կան տակաւին Ծը-

րանոայի մէջ կէտ վայրենի աւաններ ուր ,
 երբ ընկերութիւնը մարդ մը կըսպանէ , ա-
 նով կը պանծայ :

Մանրութեամբ ելաւ գլխատման բեմը ,
 աչքերը միշտ Քրիստոսի կախազանին վրայ
 սեւեռած : Ուղեց գրկել քահանան , յետոյ
 դահիճը , միոյն շնորհակալ ըլլալով , միւսին
 ներելով : Գահիճը +ուշրո-խ-մէ շա-
 ճուէց , կրտէ պատմիչ մը : Զինքը սոսկալի
 մեքենային վրայ կապելաւ միջոցին նշան ըրաւ
 քահանային որ աջ ձեռքին մէջ եզած հինգ
 ֆրանգնոցն առնէ , ու ըսաւ անոր . աչ + ապոց
 համար : Այն միջոցին որովհետեւ ժամը ութ
 կը դարնէր , զանգակատան մեծ ժամացոյցին
 հնչիւնը անոր ձայնը խափանեց , ու խոս-
 տովանահայրը պատասխան տաւ թէ ըսա-
 ծը չի մոռցաւ : Գլօտ քիչ մը սպասեց եւ
 քաղցրութեամբ կրկնեց . աչ + ապոց համար :

Տակաւին ժամացոյցին ութերորդ հար-
 ուածը չէր դարկած , երբ այս ազնիւ ու խո-
 հուն գլուխը դետինն էր ինկած :

Զարմանալի արդիւնք հրապարակական
 գլխատմանց , սոյն այս օրը , մինչ մահաւ
 մեքենայն դեռ կանգուն կեցած էր իրենց
 մէջ , եւ դեռ չը լըւացված , տօնավաճառին
 մարդիկը զնահատութեան խնդրոյ մը համամ

կատգեցան եւ մաղ մնաց որ մաքսի գործա-
կալ մը սպանէին : Այս է այդ օրէնքներէն
խրատ առնող ժողովուրդը :

Մենք մեզի պարտ համարեցինք մանրա-
մասնաբար պատմել Գլօտ կէօյի պատմու-
թիւնը , վասն զի , ըստ մեզ , այս պատմու-
թեան բոլոր պարբերութիւնը զատ զատ գը-
լուխներ կրնան կազմել այն մատենին մէջ
ուր պիտի լուծվի ՎԳ բորդ դարուն ժողո-
վրդեան մեծ խնդիրը : Այս կարեւոր կեան-
քին մէջ երկու գլխաւոր տեսիլ կայ , ան-
կումէն առաջ , անկումէն ետքը . եւ այս
երկու տեսիլներուն տակ՝ երկու խնդիր ,
խնդիր դաստիարակութեան , խնդիր պատ-
ժականութեան . եւ այս երկու խնդրոց մէջ
տեղը կեցած է համայն ընկերութիւնը :

Այս մարդը , յիրաւի , լաւ ծնունդ , լաւ
կազմութիւն , լաւ ձիրք ունէր : Ի՞նչ պակ-
սած է ուրեմն իրմէ : Մամբրտացէ՛ք :

Այս է այն համեմատութեան մեծ խոն-
դիրը որոյ գեռ չը գըրաված լուծումէն պի-
տի ծնի տիեզերական հաւասարակշռու-
թիւնը . Բ-ը ընկեր-՝ Բի-նն ընկ Բիւր անհոթի՛ն հ-
մ-ը -յն-է՛՝ ուր-է՛ իւր-է՛ Բի-նն :

Տեսէ՛ք Գլօտ կէօն : Բարեկազմ ուղեղ ,
բարեկազմ սիրտ ունէր նա , ասի անտարա-

կոյս է : Բայց բազմը գինքն այնքան յոռի ընկերութեան մը մէջ կը դընէ որ վերջապէս գող կըլլայ : Ընկերութիւնը գինքն այնքան յոռի բանտի մը մէջ կը գնէ որ վերջապէս մարդասպան կըլլայ :

Ո՞վ է ճշմարիտ յանցաւորը : Ի՞նք է : Մե՞նք էնք :

Դառն խնդիրներ , որք այս պահուս աւմեն մտայ կ'ուզըզվին , որք մեր ամենուս հազուստին քղանցէն կը քաշեն , եւ որք օրին մէկը անանկ ամբողջապէս պիտի խափանեն մեր ճամբան որ վերջապէս հարկ պիտի ըլլայ անոնց երեան ի վեր նայիլ եւ իմանալ թէ ի՞նչ կուզեն մենէ :

Անի որ այս տողերը կը գրէ թերեւս քիչ ատենէն պիտի փորձէ ըսելոն թէ ի՞նչ կարծիք ունի անոնց վրայ :

Երբ մարդ այսպիսի եղելութեանց առջեւ գտնովի , երբ խորհօ թէ որչափ ստիպողական էն այս խնդիրները , կը հարցընէ ինք իրեն թէ ի՞նչ բանի վրայ կը մտածեն մեզ կառավարողները , եթէ չեն մտածեր ասոր վրայ :

Ազգային ժողովները ամեն տարի ստորիկ ըզ բազեալ են : Անշուշե խիտ կարեւոր բան է պարապ ծախքեր? Թեթեւցինե

Եւ պիւտճէին զեցերը ջնջել խիստ կարեւոր
բան է օրէնք դնել որ եւ զինւորի հազուատ
հազած երթամ ազգասիրաբար պահապանու-
թիւն ընեմ Աօպօի Ատմին դուռ, զոր չ'եմ
ճանչեր եւ զոր չ'եմ ուզեր ճանչել, կամ
քննադատելու համար զիս որ Մառինայի
վաչտին մէջ զինւորական հրահանգ ընեմ հա-
ցազորժիս հրամանին ներքեւ զոր իմ պաշ-
տօնակալս են ըրած (A) :

Ապրեւոր բան է, ով երեւոյթիսանք եւ
պաշտօնեայք, մեր երկրին բոլոր գործերն
ու բոլոր գաղափարները քաշկռակել ու ըս-
պառել վիժեալ վիճարանութեանց մէջ, էա-
կան բան է, օրինակի համար, հարցափորձել
ու քննադատել բարձրագոյ եւ յանդէտս
ԱԾդ դարուս արուեստը, այն մեծ ու խիստ
ամբաստանեալը որ չը հաճիր պատասխանել

(A) Հարկ չ'է ըսել որ հոս չ'ենք ուզեր
այն քաղաքային պահնորդներուն դէմ խօսիլ,
այն օգտակար խումբին որ կը պահպանէ փո-
ղոցները, տուներն ու ընտանիքները, այլ
լոկ զինւորական շտաբին փառամոլութեան,
ցուցամոլութեան եւ պճնասիրութեան դէմ,
որոնք ծաղրելի բաներ են եւ ուրիշ բանի
չ'են ծառայեր եթէ ոչ քաղաքացի մարդը
չինձու զինւորի փոխելու :

եւ աղէկ ալ կրնէ՝ տախտոզական բան է՝
 ու մեզ կարավարողներ ու օրէնսդիրներ,
 ժամանակ անցունել դարոցական ճառախօ-
 սութիւններով որք դրսեցի վարժապետնե-
 րուն անգամ ծիծաղը կը շարժեն. օգտակար
 բան է յայտարարել թէ արդի թափերդ ու-
 թիւնը հնարած է աղգապղծութիւնը, շնու-
 թիւնը, հայրասպանութիւնը, որդեապա-
 նութիւնը եւ թունատութիւնը, եւ ասով
 ապացուցանել թէ չիք Ֆէարէ, ոչ Ֆօքասդ,
 ոչ Էտիր, ոչ Մէտէ, ոչ Ռօտօկիւն, անհրա-
 ժեշտ բան է որ մեր երկրին քաղաքական
 ատենարանները ամբողջ երեք օր Պիւտճէին
 առթիւ կռուին ի պաշտպանութիւն Վօսնէյ-
 լի եւ Ռասինի չըզխուս որու դէմ, եւ այս
 դրական պատեհութենէն օգուտ քաղեն մին-
 չեւ կոկորդնին Պոանսերէն լեզուի անհեթեթ
 սխալներով լեցընելու:

Այս ատենը կարելու է. սակայն մենք
 կը կարծենք թէ ալ աւելի կարելու բաներ
 կրնան գրավիլ:

Ինչ պիտի ըսէր Ազգային ժողովը եթէ
 այն անտախտի վէճերուն մէջ դորս այնքան յա-
 ճախ պաշտօնեաները ձախակողմեաններուն
 եւ ձախակողմեանները պաշտօնեաներուն
 դէմ կը յարուցանեն, յանկարծ ժողովին

նըստարաններէն կամ ժողովուրդին մէջէն ,
որն ըլլայ նէ՛ ըլլայ , մէկը ոտք ելնէր եւ
սար լուրջ խօսքերն ըսեր :

«Առեցէք . ով որ ալ ըլլաք , զուք որ
հոս կը խօսիք , լուռ կացէք . կը կարծէք թէ
խնդրոց կարդին մէջն էք , ոչ : Աւասիկ խն-
դիրը . Սրգարութիւնը հաղիւ տարի մը կայ
որ Յամիէ քաղքին մէջ մարդ մը խողխողեց
խոշոր դանակով մը . Տիժօն քաղքին մէջ
կնոջ մը դըլուխը վըցուց . Տարիդի Սէն—Ժաղ
արուարձանին մէջ գաղտաղոցի գլխատում-
ներ կընէ : Այս է խնդիրը : Ասոր վրայ ըզ-
բաղեցէք : Անկէ ետքը վիճեցէք գիտնալու
համար թէ ազգային պահապան գինւորնե-
րուն կոճակները գեղին ըլլալ պէտք են թէ
ճերմակ , եւ կամ ուսանողները աւելի գե-
ղեցիկ բան է թէ սրտագոյններ :

Անդրոնական երեսփոխան Պարօններ .
Ճայրահեղ երեսփոխան Պարօններ , ժողովուր-
դին մեծ մասը կը չարչարվի կոր : Ա՛ռդէ
հանրապետութիւն ըլլայ , կ՛ուզէ միապետու
թիւն , ժողովուրդը կը չարչարվիկոր , ասի
իրողութիւն մըն է :

Ժողովուրդը անօթի է , ժողովուրդը կը
մըսի : Թշուառութիւնը դանի ոճրագործու-
թեան կամ մոլութեան կը մըղէ , ըստ սեռին :

Գթացէք ժողովուրդին, որոյ որդիքը կը խը-
լէ թխարանը եւ ազջկունքը բողանոցը: Դուք
խիստ շատ եղևոնադործ ունիք, խիստ շատ
պոռնիկ ունիք: Ան՞չ կ'ապացուցանեն այս
երկու խոցերը: Այն՞ թէ ընկերական մար-
մինը ախտ մը ունի իր արեանը մէջ: Ահա
դուք ժողովուրդ էք խորհրդակցիլ հիւանդին
մահճին սնարը՝ հիւանդութեանն զբաղեցէք:

Այս հիւանդութեան, գէշ դարման կը
տանիք դուք: Լաւ եւս զննեցէք զայն, Երբ
օրէնք շինելու ելնէք, ձեր շինած օրէնք-
ներն ուրիշ բան չ'են բայց եթէ հարեւանցի
դարմաններ եւ փցուն հնարքներ: Ձեր օրի-
նադիրքերուն կէսը վարժութիւն է, կէսը
շաղակրատութիւն: Փտութիւնը խարում
մըն էր որ վէրքը կանկռէնի կը դարձընէր՝
անմիտ յողնոթիւն որ ցկեանս ոճիրը ոճրա-
գործին վրայ կը գրոշմէր եւ կը բեւեռէր. որ
զանոնք երկու անբաժանելի բարեկամ, եր-
կու ընկերակից կ'ընէր:

Թխարանը այլանդակ խարան մըն է որ
իր քամած գրեթէ բոլոր գէշ արիւնը կը
թողու որ ծըծեն՝ զայն աւելի եւս գէշացը-
նելէ յետոյ: Մահու պատիժը բարբարոսա-
կան անդամատութիւն մըն է:

« Արդ՝ փտութիւն, թխարան, մահու

պատիժ, այս երեքը այնպիսի բաներ են որք իրարու հետ կապակցութիւն ունին : Բարձէք փուտութիւնը, եթէ տրամախոհ էք մնացեալներն ալ բարձէք : Հրաշէկ երկաթը, դնտակը եւ կարոցը հաւաքաբանութեան մը երեք մասերն էին : Աերցուցէք հրաշէկ երկաթը . հակասութիւն է պահել դնդակն ու կարոցը : Յառինոս էր վայրագ, այլ ոչ այլանդակ :

« Քրքրեցէք ոճիրներու եւ պատիժներուն այս հնօրեայ կաղ սանդուխը, եւ վերջապէս կաղմեցէք՝ դայն : Աերատին կաղմեցէք ձեր օրինազիրքերը, վերապէս կաղմեցէք ձեր դատաւորները : Համբիթաց լրէք օրէնք ու բարք :

« Պարօններ, Յռանասյի մէջ տարուէ տարի շատ գըլուխ կը կըտրուի . քանի որ խնայօղութիւններ ընելու ելեր էք, այս գըլուխներուն վրայ լրէք ձեր խնայօղութիւնները : Քանի որ պաշտօններ կ'ուզէք բանալ, բարձէք դահճի պաշտօնը : Ձեր ութսուն դահիճներուն տրուած թոշակներուլը կրնաք վեց հարիւր դաստիարակ պահել :

« Ժողովուրդին մեծ մասին վրայ մըտածեցէք : Աարժարան մանկին համար . գործարան մարդին համար : Գլտէք արդ-

եօք թէ Տոանայ Ներուպայի այն երկիրնե-
րէն է ուր հաղուագիւտ են կարգալ գիտցող-
ները : Ի՞նչ , Զուխերին կարգալ գիտէ ,
Պելճիքայ կարգալ գիտէ , Տանիմարքայ կար-
գալ գիտէ , Յունաստան կարգալ գիտէ , Իս-
լանասայ կարգալ գիտէ , եւ Տոանայ չըղի-
տէ՛ կարգալ . ա՛մօթ է , ա՛մօթ :

« Գացէ՛ք թխարանները , ձեր բոլորա-
քը կանչեցէք բոլոր աւագակները , Մի առ
մի քննեցէք այդ մարդկային օրէնքէն անիծ-
ված էակները : Հաշուեցէ՛ք բոլոր այդ դէմ-
քերուն միտածը , դննեցէ՛ք բոլոր այդ դան-
կերը : Ներաքանչիւրն այս անկեալ մարդոց-
մէն իր անասնական տիպն ունի իր ներքեւ ,
կարծես թէ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կէտ մըն
է ուր անասնական այս ինչ կամ այն ինչ
տեսակը մարդկութեան կը խառնըվի Աւանիկ
քաւթարինէն , աւանիկ կատուն , աւանիկ
կապիկը , աւանիկ անդղը , աւանիկ բորեա-
նը : Արդ՛ այս գէշ կազմըված խեղճ գը-
լուխներուն առաջին սրակսութիւնը անշուշտ
բնութեանն է , երկրորդը դաստիարակու-
թեան : Բնութիւնը գէշ ուրուագրուած է
դաստիարակութիւնը գէշ սրբաագրած է ուր
ուագիծը : Զեր խնամները այս կէտիս վրայ
դարձուցէք : Լաւ դաստիարակութիւն մը

ժողովուրդին : Արցաճնուդ չափ զարդացու-
ցէք այս դժբաղդ գլուխները , որպէս զի ա-
նոնց մէջ գըտլած բանականութիւնը կարե-
նայ ճոխանայ : Ազգերուն գանկը աղէկ կամ
զէշ կ'ըլլայ իրենց օրինակարդութեանց հա-
մեմատ , Վարժր ճակատ ունէին Հոսմ ու
Յունաստան : Չեռքերնուդ եկածին չափ բա-
ցէ՛ք ժողովուրդին ճակատին անկիւնը :

« Երբ Ծաննայ կարդալ սովրի , ա-
ռանց ուղղութեան մի՛ թողուք այն իմացա-
կանութիւնը որ դուք պիտի զարդացընէք :
Ասի ուրիշ անկար գութիւն մը կ'ըլլայ : Տը-
գիտութիւնը շաւ եւս է քան զէշ գիտու-
թիւ՛ք : Ո՛չ : Քիչեցէ՛ք թէ կայ գիրք մը որ
աւելի իմաստասիրական է քան Քօթէ-Մ-
Բէ՛ժ , աւելի ժողովրդական քան Քօթիթի-
սէ՛ժը , աւելի յաւիտենական քան 1830 ի
գաշնադիրը . Սուրբ Նիրքն է այդ : Եւ հոս
մէկ խօսքով բացատրենք մեր միտքը : Ի՛նչ
ալ ընէք բուն հասարակութեան , բաղմու-
թեան , մեծ-ման-մեծ-մեծ վիճակը միշտ համե-
մատարար խեղճ , եւ դժբաղդ եւ ախուր
պիտի ըլլայ : Եր վրայ կը ծանրանան անբու-
բերելի աշխատութիւնները , հրելու բեռնե-
րը , քաշելու բեռները , տանելու բեռն'երը :
Քննեցէ՛ք այս կշիռը , ամենայն վայելք հա-

բուստինն նժարինն մէջ, ամենայն թշուառու
 թիւնք աղքատինն նժարինն մէջ, Երկու բա-
 ժիններն անհաւասար չե՞ն մի: Աշխարհարկ
 չէ՞ որ հակի, եւ Պետութիւնն իրեն հետ.
 Եւ այժմ աղքատինն բաժնինն մէջ, թշուա-
 ռութեանց նժարինն մէջ, նեւեցէք երկնա-
 յինն ապագայի մը ստուգութիւնը, նեւեցէք
 յաւիտենական երջանկութեան աննջը, նե-
 տեցէք դրախտը, շքե՛ղ հակակշիռ: Եւ ա-
 հա կը հաստատէք հաւասարակշռութիւնը:
 Աղքատինն բաժինը այնքան հարուստ կ'ըլլայ
 որքան հարուստինն բաժինը: Գիտէր 'զասի
 Յիսուս, որ աւելին գիտէր քան Աօլթէն:

«Տըւէք այն ժողովուրդին որ կ'աշխա-
 տի եւ կը չարչարի, տըւէ՛ք այն ժողովուր-
 դին որոյ համար այս աշխարհը գէշ է, ի-
 րեն համար շինված յաւազոյն աշխարհի մը
 հաւատը: Նա հանդարտ պիտի ըլլայ, համ-
 բերօղ պիտի ըլլայ: Համբերութիւնը յուսով
 կադուում է:

«Ուրեմն՝ գեղերուն մէջ Աւետարան
 սերմանեցէ՛ք: Խրճիթ գըլուխ մէկ Աստ-
 ուածաշունչ: Թո՛ղ իւրաքանչիւր գիրք եւ
 իւրաքանչիւր գաշտ երկուքնին մէկ բարո-
 յական աշխատօղ արտագրեն:

«Ժողովուրդի մարդուն գլուխը, այս

է խնդիրը : Այդ գլուխը լի է օգտակար
 սերմերով : Չայն հասունցընելու եւ պտղա-
 բեր ընելու համար ի գործ գրէք ինչ բան որ
 աւելի լուսաւոր եւ աւելի չափաւոր է ա-
 ռաքինութեան մէջ : Այս ինչը որ պողոտայ-
 ներու մէջ մարդ ազանած է , եթէ լաւ ուղ-
 ղութիւն առած ըլլար քաղքին ամենէն ըն-
 ախր ծառայն կ'ըլլար , խողովուրդին մար-
 դուն այդ գլուխը , մըշակեցէ՛ք 'զայն , հար-
 թեցէ՛ք 'զայն , ոռոգեցէ՛ք 'զայն , պտղա-
 բեր ըրէ՛ք 'զայն , լոյս տըւէ՛ք անոր , բարո-
 յական դրէ՛ք անոր մէջ , օգտակար ըրէ՛ք
 'զայն . եւ այն ատեն հարկ չսլիտի ըլլայ որ
 կըտրէ՛ք 'զայն» :

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Վիքթոր Հիւկոյի հեղինակած Քլոտ Կէօն
Թարգմանել ու հրատարակելով Ազգերնուս
ժառանգութիւն մը մատուցնել կը կարծեմք :

Տիեզերահոչակ բանաստեղծին հզօր ու
լուրջ խօսքերուն վրայ մեր կողմէն ուրիշ
խորհրդածութիւնք աւելցնել բոլորովին ա-
նօգուտ եւ անտեղի կը համարիմք :

Սակայն՝ երկու խօսք միայն :

Թշուառութիւնը ամեն ազգի ամեն
ժողովրդոց մեծամասնութեան քիչ կամ շատ
բաժինն է եղած :

Տղիառութիւնն է միշտ եւ ամեն ուրեք
գլխաւոր եւ թերեւս միակ պատճառ թշուա-
ռութեան :

Բնորձ տղիառութիւնը ազգի մը կամ ժո-
ղովրդի մը մէջէն եւ ահա կը բառնաս թըշ-
ուառութիւնը :

Ո՛ր Ազգն որ նուազ տղէտ է , այն
ազգը նուազ թշուառ է եւ աւելի հզօր :

Մեր Ազգը , սիրտերնիս կը հողեվարի

երբոր կ'ըսենք զայս, խիստ քիչ զարդացում
առած է գիտութեան ու դաստիարակու-
թեան մէջ, հետեւաբար խիստ շատ թշուառ
է այսօր :—

Ազգին այսօրեայ վիճակին մէջ մեր բո-
լոր ջանքը, մեր բոլոր ծախքը մէկ բանի մը
համար պէտք է ըլլայ—դաստիարակութիւն
Յաւալի է տեսնել որ մեր երեսփոխանական
ժողովրտ մեն բան կը հոգայ, ամեն բանի
վրայ կը խօսի, կը վիճարանի բայ ի դաս-
տիարակութենէ : Ասոր համար ամուլ են ու
ամուլ պիտի մնան իր բոլոր վիճարանու-
թիւններն ու իր բոլոր ջանքերը :—

Երանի' թէ Արկթօն—Հիւկօի իր ազ-
գին երեսփոխանացն ուղղած խօսքերը ար-
ձագանդ մը դանէին մեր երեսփոխանաց
սիրտերուն մէջ :

